

KLEINE MARTERACHTIGEN IN DE BRABANTSE BIESBOSCH

Vilmar Dijkstra

Van de inheemse kleine marterachtigen wordt met name de bunzing *Mustela putorius* qua verspreiding gezien als een vrij algemeen voorkomende soort. Indien je vaak op de weg zit, lukt dat zien inderdaad wel: regelmatig en verspreid (in meerdere betekenissen van het woord) over het grootste deel van Nederland. Vooral in de nazomer, als de jongen een eigen leefgebied zoeken, zijn doodgereden exemplaren zeker geen grote bijzonderheid. Heel wat anders wordt het om een kleine marterachtige in levende lijve waar te nemen in zijn 'natuurlijke' leefgebied (in Nederland meestal dus 'net' naast het asfalt). De dichtheden zijn vaak laag en hun met name nachtelijke levenswijze maken een waarneming doorgaans dan ook tot een weinig voorkomende, maar aangename verrassing.

Kleine marterachtigen als 'bijvangst'

Ten behoeve van het onderzoek naar de aantalsontwikkeling van de bever *Castor fiber* in de Biesbosch, werden in de periode 1995-1999 door vrijwilligers van

de Beverwerkgroep Nederland (BWN-VZZ) observaties verricht bij dagrustplaatsen van bevers. Daarbij werd in de periode eind juni-eind augustus in de avonduren, doorgaans van 20:00 tot 22:45, vanuit bootjes het aantal aanwezi-

Bunzing als duidelijke winnaar. Foto Rollin Verlinde

Prooi van Bunzing. Foto Vilmar Dijkstra

ge bevers geteld. Naast bevers werden allerlei andere zoogdiersoorten gezien of gehoord, waaronder de drie inheemse kleine marterachtigen: bunzing, hermelijn *Mustela erminea* en wezel *M. nivalis*. Ook werden in die periode enkele overdag actieve marterachtigen waargenomen.

In een aantal gevallen werd een marter niet gezien, maar kon gekrijs worden gehoord. Dit gekrijs produceren bunzing en hermelijn als er gevaar dreigt of het dier ergens van is geschrokken. De wezel schijnt in dergelijke gevallen een schril gepiep te produceren (Lange et al., 1994). Eén vrijwilliger, die jaarlijks meewerkte, was goed bekend met het gekrijs van de 'uit de bunzing voortgekomen' fret *M. furo*. Aangezien de kreten die in het veld werden gehoord hetzelfde klonken als die van fretten, werden deze vooralsnog toegeschreven aan bunzingen.

In nagenoeg alle gevallen werden waarnemingen van kleine marterachtigen genoteerd, maar niet iedere vrijwilliger heeft dit consequent gedaan. Toch is op deze wijze een aardig beeld te vormen van hoe vaak ze worden waargenomen en van het onderlinge relatieve voorkomen van de drie kleine marterachtigen in de Biesbosch.

Alle waarnemingen van marters vonden plaats in de Brabantse Biesbosch en de omliggende kreken. In de Dordtse en Sliedrechtse Biesbosch werden echter nauwelijks observaties verricht, omdat daar pas sinds kort enkele bevers voor-

komen. Aangezien het aantal dagrustplaatsen van bevers in de loop der jaren toenam, was een in de tijd verhoogde observatie-inspanning noodzakelijk.

Bunzing als duidelijke winnaar

In totaal werd 34 maal een solitaire kleine marterachtige waargenomen, waarvan 1 hermelijn, 4 wezels en 29 bunzingen, waarvan zeven alleen krijsend. Daarnaast werd drie maal een vrouwtjesbunzing met jongen gezien (2, 5 en 7 jongen). Daarmee komt het totale aantal waargenomen kleine marterachtigen op 51. In 86% van de gevallen betrof het de bunzing. Aangezien de hermelijn nauwelijks werd waargenomen, mag worden aangenomen dat deze soort vrijwel niet in de Biesbosch voorkomt. De wezel lijkt een tussenpositie in te nemen, maar is toch schaars in het gebied. Om een idee te krijgen van de verdeling over de verschillende jaren is in tabel 1 het aantal waarnemingen per soort weergegeven.

Van de wezel zijn nog twee aanvullende waarnemingen te melden in 1998 en 1999, 'dankzij' de huiskat van de boswachter (Dijkstra, 1999). Van de bunzing zijn nog vijf aanvullende waarnemingen te vermelden die in 1997, 1998 en 1999 in mei en juni werden verricht door vrijwilligers die op dat moment niet met het reguliere monitoring-werk bezig waren.

De aanname dat de waarnemingen van krijsende marterachtigen betrekking hebben op bunzingen lijkt gerechtvaardigd, gezien het grote aantal zichtwaarnemingen van deze soort en het geringe aantal zichtwaarnemingen van de hermelijn. In 1997 werd twee keer waargenomen dat een kreet inderdaad afkomstig was van een bunzing. In één geval werd, korte tijd na uitbundig gekrijs, op het 'krijspunt' een jonge net zelfstandige bunzing langs de oever gezien en tevens een tweede, wegzwemmende bunzing. Het andere geval betrof een vrouwtje met jongen dat zich bedreigd voelde door een familie bevers (Dijkstra, 2001). Mocht een enkele 'krijser' toch een hermelijn zijn geweest, dan verandert dat niets aan het beeld dat de bunzing de meest voorkomende kleine marterachtige in de Brabantse Biesbosch is. Het kan wel betekenen dat er geen verschil is met de wezel, maar nogmaals, gezien het geringe aantal zichtwaarnemingen van hermelijn lijkt dit niet waarschijnlijk.

Tabel 1.

Aantal waarnemingen van solitaire dieren of familiegroep van bunzing, wezel en hermelijn in de Brabantse Biesbosch, in het seizoen eind juni-eind augustus (periode 1995-1999). Tussen haakjes staat het aantal dieren inclusief het aantal jongen weergegeven.

Jaar	1995	1996	1997	1998	1999	Totaal
Bunzing	4 (9)	3 (5)	15 (22)	6	4	32 (46)
Wezel	0	1	1	2	0	4
Hermelijn	0	0	0	1	0	1
Totaal	4 (9)	4 (6)	16 (23)	9	4	37 (51)

Ondanks de toename in het aantal observaties is er geen toename in het aantal marterwaarnemingen te constateren (tabel 2). Absoluut gezien worden in 1997 de meeste marters (met name bunzing) waargenomen. Hetzelfde beeld ontstaat als we naar het relatieve aantal marterwaarnemingen kijken, uitgedrukt als het aantal marterwaarnemingen per observatie: 1997 blijkt echt een topjaar te zijn voor de bunzing in de Brabantse Biesbosch. Het grote aantal bunzingen in 1997 lijkt nog een positief effect te hebben op het (relatieve) aantal marterwaarnemingen in 1998.

Biotoopvoorkeuren

Van de bunzing is bekend dat deze een voorkeur heeft voor waterrijke gebieden (Lange et al., 1994). Waarom de bunzing deze voorkeur tentoonspreidt, wordt niet verklaard en is mogelijk niet eens

bekend. Dezelfde bron vermeldt dat de wezel doorgaans in drogere gebieden voorkomt dan de hermelijn. De hier aangetroffen verhouding lijkt dat laatste niet te bevestigen. Mogelijk dat de hermelijn, wat betreft voedsel en dagrustplaatsen, meer concurrentie van de relatief veel voorkomende bunzing te duchten heeft dan de veel kleinere wezel. De wezel is inderdaad meer gespecialiseerd in het vangen van (woel)muizen dan bunzing en hermelijn, die een onderling vergelijkbaar menu hebben. En aangezien de wezel kleiner is dan zijn twee neven, zal het aanbod aan dagrustplaatsen voor de wezel aanmerkelijk groter zijn.

Muizen toch als belangrijk(st)e voedselbron?

Het voedsel van de bunzing is gevarieerd. Als prooidieren worden aange-merkt: konijn, haas, bruine en zwarte

Jonge Bunzing, mannetje. Foto Sim Broekhuizen

Tabel 2.

Het aantal observaties en het (relatieve) aantal waarnemingen van solitaire dieren of familiegroepen van kleine marterachtigen, in de Brabantse Biesbosch in het seizoen eind juni-eind augustus (periode 1995-1999).

Jaar	1995	1996	1997	1998	1999
Aantal marterwaarnemingen	4	4	16	9	4
Aantal observaties	77	95	87	99	120
Aantal keren dat marters werden waargenomen per observatie	0,05	0,04	0,18	0,09	0,03

rat, woelrat, muskusrat, (woel)muizen, vogels en hun eieren, kikkers en padden (Lange et al., 1994). De meeste soorten komen in de Biesbosch voor. Daarnaast is in de Biesbosch in de winter ook vis als voedsel aangetroffen, waarschijnlijk als aas (zie foto). Waarschijnlijk zal de bunzing zich als een echte opportunist gedragen en met name datgene eten wat veel voorhanden is. Dat zal ook voor de hermelijn gelden, hoewel deze nauwelijks amfibieën eet. Van de wezel was al aangegeven dat hij voornamelijk van woelmuizen leeft.

Vergelijken we het aantal keren dat er een solitair dier of een familie marters werd gezien, met de indicatie in hoeverre het desbetreffende jaar een goed, matig of slecht muizenjaar is geweest (tabel 3), dan valt op dat één jaar na het goede muizenjaar 1996, het aantal bunzingen sterk is toe genomen. Zo'n ster-

ke toename werd ook waargenomen in de duinen, toen er na de eerste myxomatosegolf heel veel zieke en dode konijnen als voedsel beschikbaar waren voor bunzingen (Jaap Mulder, pers. meded.). Dit fenomeen wordt bij meer roofdieren onder de zoogdieren geconstateerd.

Ook Van Gompel (1992) constateert dat kleine marterachtigen (met name wezel) reageren op het aantal voorkomende (veld)muizen.

Door hun voortplantingsfysiologie zijn wezels in staat verschillende malen per jaar jongen te krijgen, terwijl hermelijn en bunzing slechts eenmaal per jaar jongen werpen. Daarbij worden ze al een jaar van tevoren bevrucht. Wezelvrouwtjes kunnen dus in een goed muizenjaar snel reageren op het verhoogde voedselaanbod en in hetzelfde jaar meer

Tabel 3.

Het relatieve aantal waarnemingen van solitaire dieren of familiegroepen van kleine marterachtigen in de Biesbosch in het seizoen eind juni-eind augustus (periode 1995-1999), vergeleken met de mate waarin het in Zuidwest-Nederland een goed of slecht muizenjaar was en met een index van het aantal broedparen in de Brabantse Biesbosch van vogelsoorten die als potentiële prooi aan te merken zijn (grond- en rietbroeders).

Jaar	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Aantal keren dat marters werden waargenomen per observatie		0,05	0,04	0,18	0,09	0,03
Muizenjaar ^a	slecht	matig	goed	slecht	matig	goed
Aantal broedparen vogels (index) ^b	100	108	109	104	123	117

a bron: Braakbalmonitoring VZZ

b het aantal broedparen is voor 1994 op 100% gesteld, bron: Frank Saris

Tabel 4.

Het relatieve aantal waarnemingen van solitaire dieren of familiegroepen van bunzing in het seizoen eind juni-eind augustus (periode 1995-1999), vergeleken met het aantal bijvangsten van bunzing bij de bestrijding van muskusratten in de Brabantse Biesbosch.

Jaar	1995	1996	1997	1998	1999
Aantal keren dat bunzing werd waargenomen per observatie	0,05	0,03	0,17	0,06	0,03
Aantal bunzingen als bijvangst bij muskusrattenbestrijding ^a	2	14	5	5	8

a bron: Provinciale muskusrattenbestrijdingsdienst Noord-Brabant

jongen grootbrengen (King, 1989). De hermelijn en de bunzing reageren langzamer. In een goed muizen(na)jaar gaan bunzing en hermelijn in een goede conditie de winter in en werpen in het daarop volgende jaar meer jongen (King, 1989). Doorgaans zie je daarna dat het aantal roofdieren weer snel in één stort, omdat de populatie van de prooi soort instort. Dat lijkt in de Biesbosch niet helemaal op te gaan (zie 1998), mogelijk waren voldoende andere prooi soorten voorhanden om de neergang af te zwakken. In tabel 3 staat tevens een index van het aantal broedparen van vogelsoorten die als potentiële prooi van kleine marterachtigen zijn aan te merken. Daaruit is af te leiden dat in 1998 ongeveer 20% meer broedparen voorhanden waren dan in 'normale' jaren. Mogelijk heeft dit de afname van het aantal marters vertraagd. Het aantal vogelbroedparen lijkt verder geen invloed te hebben op het aantal marterwaarnemingen. Gezien het goede muizenjaar 1999 zou je verwachten dat 2000 weer een goed jaar voor kleine marterachtigen was. Helaas werd in dat jaar de aantalsontwikkeling van de bever in de Biesbosch niet gevolgd en kan dit niet worden gecontroleerd.

Monitoringmethode voor kleine marterachtigen in de Biesbosch?

Het lijkt erop dat de gebruikte veldmethode om het aantal bevers te bepalen tegelijkertijd enige informatie kan verschaffen over hoe het met de kleine marterachtigen in de Biesbosch is gesteld. Aangezien het er nu naar uitziet dat het monitoren van bevers in de

Biesbosch op de wijze zoals hierboven beschreven niet jaarlijks zal gaan plaatsvinden en het aantal kleine marterachtigen jaarlijks nogal fluctueert, zal in de toekomst deze methode minder goede gegevens opleveren. Is er dan een andere manier om deze soorten te volgen en dan ook buiten de Biesbosch?

In de Biesbosch wordt net als in de rest van Nederland het hele jaar door de muskusrat *Ondatra zibethicus* bestreden door speciaal daarvoor aangestelde vangers. Daarbij worden helaas niet alleen muskusratten gevangen, maar als bijvangst o.a. ook kleine marterachtigen. In tabel 4 is het aantal bijvangsten van marters - in dit geval werden alleen bunzingen gevangen - in de Brabantse Biesbosch vergeleken met het relatieve aantal waarnemingen van bunzingen. Daar blijkt geen overeenkomst in te zitten. Bij enige navraag over vangstintensiteit blijkt dat deze jaarlijks behoorlijk kan verschillen en dat wordt niet bijgehouden. Verder werd opgemerkt dat bijvangsten van kleine marterachtigen met name plaatsvinden bij oostenwind als de waterstand in de Biesbosch laag is. Al deze punten zorgen ervoor dat de gegevens aan bijvangsten bij de muskusrattenbestrijding momenteel geen data opleveren die te gebruiken zijn voor het monitoren van kleine marterachtigen. ↗